

УДК: 37.015.3+004.738.5+159.922.2+159.9.019.4-053.6

Євгеній Прокопович, канд. мед. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Наталія Пільгук, психолог, Одеса

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІКРОСОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Психологічна характеристика мікросоціальних чинників інтернет-залежної поведінки підлітків. У статті представлені результати емпіричного дослідження мікросоціальних (психологічні проблеми, викликані найближчим соціальним оточенням) факторів інтернет-залежної поведінки підлітків.

Ключові слова: інтернет-залежність, підлітковий вік, адиктивна поведінка, батьківський авторитет.

Інтернет-залежність на сьогоднішній день є однією з *найактуальніших* проблем психології, що потребує нагального, детального розгляду. Багато сучасних дослідників намагаються зрозуміти, що привертає увагу дітей підліткового віку в мережі Інтернет крім пізнавального інтересу, які особливості сімейного виховання сприяють формуванню патологічного захоплення і як застерегти дитину від цієї небезпеки.

Основну причину, яка занурює молоду людину у світ віртуальних подій, закордонні дослідники вбачають у комунікативній депривації (М. Джуммер [6]), тобто дитина стає закритою ("closed child", П. Мортлі [7]) для відвертого спілкування з однолітками, окрім того, вона втрачає емоційний контакт з батьками або педагогами, які на цьому етапі відіграють основну роль у соціально-психологічному становленні. Слід зазначити, що дорослі не завжди розуміють важливість щирого відвертого взаєморозуміння з дитиною та не відчують певної загрози від віртуальної комунікації (Ф. Астанціні [5]). В такому випадку Інтернет стає повним замісником інтимно-особистісного спілкування у цьому віці. У вітчизняній науковій літературі феномен інтернет-залежності також розглядався з позицій вікових особливостей, але здебільшого у соціальному (В.А. Белінська [1]) або медико-психологічному (Т.Ю. Ботьбот [2]) аспектах.

Таким чином, актуальність проблеми, її недостатня теоретична, методична і практична розробленість зумовили мету дослідження: психологічний аналіз особливостей мікросоціальних чинників інтернет-залежної поведінки дітей підліткового віку.

Дослідження проводилось в загальноосвітніх навчальних закладах м. Києва та Економіко-правовому технікумі при МАУП. Експериментом були охоплені 494 підлітків 13–16 років, а також вчителі, які працювали в цих закладах – 80 осіб.

Його *теоретико-методологічною основою* стали фундаментальні положення культурно-історичної теорії розвитку психіки (Л.С. Виготський) основні положення вікової психології про закономірності формування особистості, про структуру особистості та її взаємозв'язок з діяльністю (Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн), результати дослідження природи особистісних відхилень та проблеми попередження адиктивної поведінки підлітків (О.І. Бондарчук, Н.Є. Завацька, Н.Л. Коломінський, І.П. Лисенко, А.Є. Лічко, Н.Ю. Максимова, Т.С. Яценко), дослідження соціально-психологічних особливостей діяльності та комунікації у віртуальному середовищі мережі Інтернет (О.М. Арестова, Ю.Д. Бабаєва, Л.М. Бабанін, О.Є. Войскунський, А. Гольдберг, А.Є. Жичкіна, О.В. Смилова, Н.В. Чудова, Л.М. Юр'єва, К.С. Янг).

Дослідження *сформованості інтернет-залежності* показало, що для досліджуваної групи підлітків властиві всі рівні інтернет-залежності, але переважає низький рівень 42,3 % (з них 66 % – дівчат, 34 % – хлопців). Він займає першу позицію у ранговій шкалі рівнів. Друга позиція належить високому рівню адиктивної поведінки підлітків в інтернет-просторі 34,2 % (з них 35 % – дівчат,

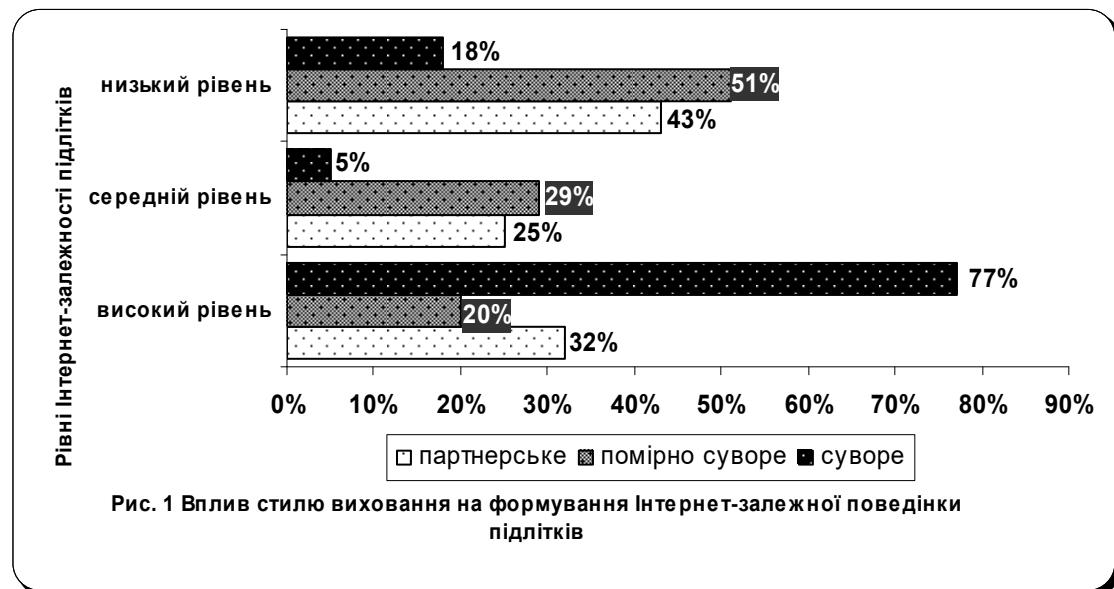
65 % – хлопців), цей рівень характеризує майже третину досліджуваних. Група підлітків з середнім рівнем залежності складає 23,5 % (у якій 65 % – дівчат, 35 % – хлопців). Такий результат, в нашому дослідженні, на нашу думку, можна пояснити гендерним стереотипом, специфічним для нашої країни, зокрема невираженою реакцією емансипації, недостатнім усвідомленням своєї чоловічої ролі в якості гендерної самоідентифікації та гіпомаскуліною поведінкою в реальному житті. На відміну від світових тенденцій, де використання інтернет-ресурсів набуло найбільшу поширеність у суспільстві як серед користувачів чоловічої так і жіночої статі, в нашій країні, на цей час, юнаки більш схильні до занурення у віртуальний простір.

Організація практичної діяльності з метою психологічного забезпечення шляхів запобігання інтернет-залежної поведінки неповнолітніх передбачає дослідження сутності мікросоціальних чинників, що здійснюють вплив на поведінку підлітків.

Виходячи з цієї логіки, нами була розроблена анкета, яка включала 10 питань. Ця анкета дала змогу виявити якісні характеристик міжособистісних стосунків у системі "батьки-діти", тобто виявлення особливостей зв'язків між підлітками та їх батьками. Виходячи з цього, були сформувані наступні блоки запитань: на визначення міри уявлень підлітків щодо їх виховання; авторитету в сім'ї для підлітка. Великий інтерес становили собою питання, пов'язані з визначенням ступеня взаєморозуміння між батьками і дітьми. Даний інтерес обумовлений тим, що саме конфлікти у сім'ї стають першопричиною емоційного відчуження підлітка від цього важливого інституту. Інше припущення полягало у тому, що життєвий рівень сім'ї має досить вагоме значення для встановлення взаєморозуміння з дітьми підліткового віку.

Значний вплив на формування інтернет-залежності має характер виховання підлітків у сім'ї. Ми взяли за основу три стилі виховання: вільне (з партнерськими стосунками між батьками й дітьми), помірно суворе й суворе. Результати дослідження свідчать (рис. 1): переважає низький рівень інтернет-залежності в умовах партнерського (43 %) й помірно суворого виховання (51 %). У третини опитуваних розвивається середній рівень залежності від Інтернету при помірно суворому вихованні. У переважної більшості досліджуваних 77 %, *при суворому вихованні* (надмірні вимоги, часті покарання, постійна звітність за вчинки, поведінку) сформовано високий рівень інтернет-залежності.

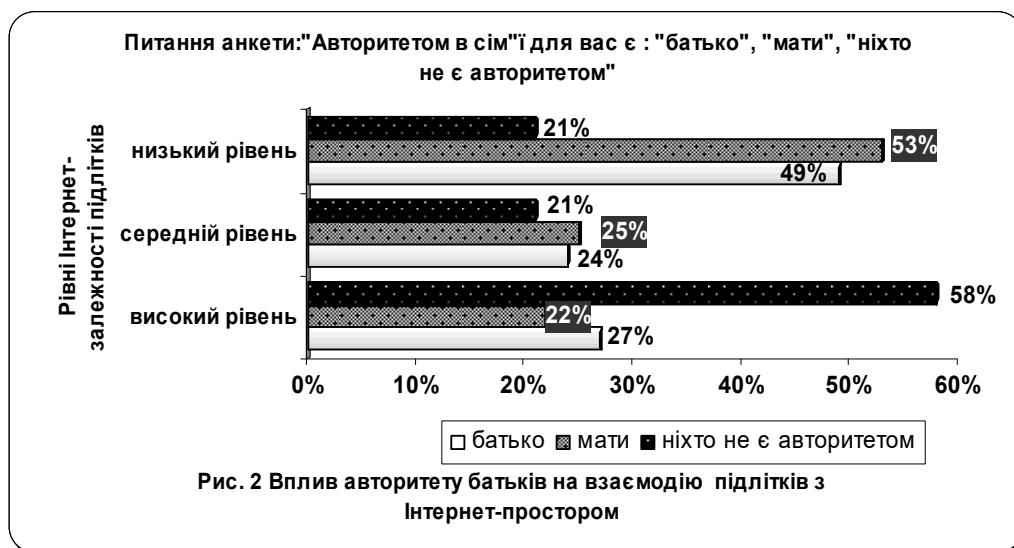
При кореляційному аналізі знайдено статистично значущі зв'язки між високим рівнем інтернет-залежності та суворим стилем виховання (коефіцієнт кореляції становить $r_s = 0,45$, що є статистично значущим при $p \leq 0,01$), який вказують на те, що перебування підлітків в Інтернеті є умовою втечі від надмірної суворості, пошуком теплих емоційних зв'язків з іншими, які б могли зняти психічну напруженість, зрозуміти й розважити. Отже, умовою попередження інтернет-залежності є помірно суворе виховання в сім'ї (з наявністю зрозумілих і тому прийнятних вимог батьків, з дисципліною, з достатньо демократичними стосунками членів сім'ї).

Подальший аналіз показав, що на запитання "Чи є у вас брати, сестри?", виявлено також залежність формування рівнів інтернет-залежності від кількості дітей у сім'ї: в групі з низьким рівнем інтернет-залежності у підлітків відсутні брати чи/і сестри (39,6 %), в групі з середнім рівнем (26,4 %) та в групі з високим рівнем у кожного третього підлітка (34,0 %). При наявності одного брата (сестри) явно переважає низький рівень (53,0 %) залежності від інтернет-мережі і лише в п'ятій частини опитуваних – середній (24,3 %) і у стільки ж – високий рівень (22,8 %); при наявності двох або більше братів (сестер) домінує в ранговій таблиці високий рівень інтернет-залежності (65,6 %). Останнє можна пояснити тим, що в багатодітних сім'ях батькам не вистачає часу для

виховання дітей, виникає дефіцит уваги й емоційних зв'язків і спілкування з власними дітьми. Діти часто залишаються віч-на-віч із своїми проблемами й інтересами і їх вирішення чи задоволення шукають в інтернет-просторі, що й призводить до формування високого рівня залежності від інтернет-мережі.

Подальший аналіз показав, що на запитання анкети "Авторитетом в сім'ї для вас є: батько, мати, ніхто не є авторитетом?" відповіді досліджуваних розподілились так (рис. 2): в групі підлітків з низьким рівнем інтернет-залежності домінує високий авторитет батька, майже у 49 % та мати – 53 %. У групі досліджуваних з високим рівнем залежності відзначається відсутність у сім'ї авторитетних для підлітка членів сім'ї – 58 %.

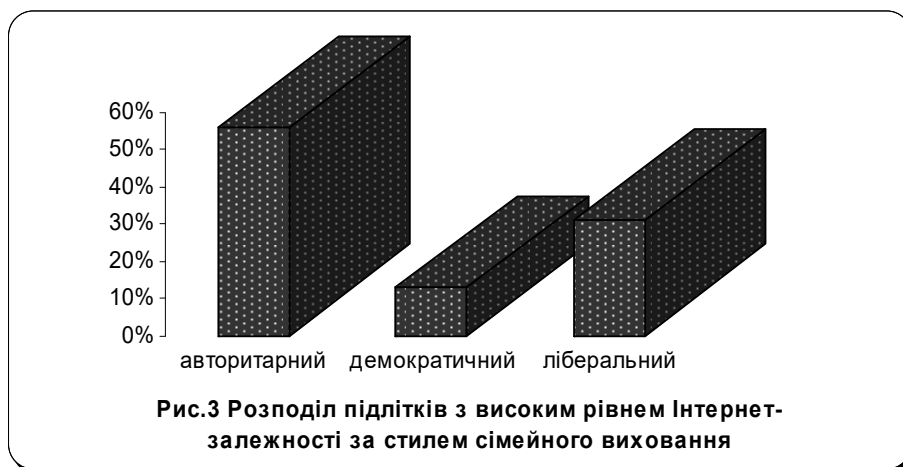
Отже, батькам постійно варто пам'ятати про необхідність домогтись високого авторитету у своїй сім'ї, що забезпечує повагу дітей до батьківського слова, поради, побажання, прислухання дітей до рекомендацій батьків, їх розпоряджень, дозволу чи заборони здійснювати певні вчинки. Авторитету, поваги з боку дітей батько чи/і мати можуть заслужити завдяки створенню здорових стосунків, спрямованих на взаєморозуміння як між собою, так і між ними й дітьми, взаємоповаги, визнання ознак дорос-

лості підлітка, його прагнення до самостійності й незалежності, до партнерських стосунків (на рівних). Батьки повинні прагнути вивчити і зрозуміти свою дитину, її внутрішній світ, потреби й інтереси і не настирливо, ненав'язливо керувати її розвитком, формуванням її "Я", її спрямованості, здібностей, характеру.

Вивчаючи питання про вплив мікросоціальних факторів на формування високого рівня інтернет-залежності, ми звернули увагу на стилі сімейного вихо-

вання (рис. 3). Результати експериментального дослідження свідчать, що у підлітків з високим рівнем інтернет-залежності переважає *авторитарний стиль виховання* (в основі – тактика диктату) означає пригнічування почуття гідності, ініціативи, самостійності. Жорсткі

накази, примус, свавілля батьків призводять до значних порушень у формуванні особистості дитини. Як свідчать дослідження, погрози, насильство, тиск викликають у відповідь грубість, спалахи агресивності, брехливість, лицемірство, навіть відверту ненависть.

Якщо батькам, іншим значущим дорослим вдається зламати опір дитини, то водночас вони ламають і важливі якості особистості, на які, власне, немає запиту в даних умовах і розвиток яких стає неможливим: самостійність, віру у власні сили, почуття гідності, ініціативність тощо.

Існує думка про те, що діти з адиктивною поведінкою – з неповних сімей [3; 4; 6]. Але проблеми можуть виникнути у сім'ї будь-якого складу (табл. 1).

Таблиця 1

Склад сім'ї підлітків з різними рівнями інтернет-залежності (%)

Склад сім'ї	Рівні інтернет-залежності підлітків		
	Високий	Середній	Низький
Батько і мати	70,3	65,7	65,9
Одна мати	20,8	28,2	27,8
Один батько	3,1	6,1	-
Бабуся і дідусь	3,1	-	6,3
Живу самостійно	2,7	-	-

Так, в нашому дослідженні 70,3 % підлітків з високим рівнем прояву інтернет-залежності виховуються в сім'ях, де є і батько, і матір; в 20,8 % випадків учня виховує одна мати; в 3,1 % учня виховує один батько; 3,1 % учнів живуть з бабусяю та дідусем, а батьки працюють в інших містах або країнах та 2,7 % живуть самостійно.

Відсутність значущих відмінностей між рівнями інтернет-залежності підлітків та складом сім'ї, на наш пог-

гляд, полягають не стільки у складі сім'ї, скільки у особливостях сімейного мікроклімату, сімейного спілкування. Суттєва різниця спостерігається у групах підлітків з високим та низьким рівнем прояву інтернет-залежності. На їх аналізі ми і зупинимося. Результати анкетування висвітили наступні критичні моменти у стосунках підлітків з високим рівнем інтернет-залежності та їх батьками (табл. 2):

Таблиця 2

Усвідомлення підлітками особливостей батьківського впливу (%)

Стратегії батьківського впливу	Рівні інтернет-залежності		
	Високий	Середні	Низький
Часті конфлікти	57,9	36,2	5,9
Крики батьків	52,8	42,8	4,4
Читання нотацій	47,5	31,9	20,6
Ігнорування	62,4	37,6	—
Образи	59,1	34,6	6,3
Категорична заборона	46,2	39,4	14,4
Б'ють часто	63,6	36,4	—
Відсутність довірливих відносин	59,6	36,2	4,2
Відсутність ласки	60,4	39,6	—
Цікавить навчання	8,8	19,3	71,9

Закінчення табл. 2

Стратегії батьківського впливу	Рівні інтернет-залежності		
	Високий	Середні	Низький
Цікавить здоров'я	16,8	33,1	50,1
Цікавить зовнішній вигляд	12,5	37,1	50,4
Цікавляться стосунками з друзями	9,7	35,7	54,6
Цікавляться захопленнями дітей	6,8	36,8	56,4
Взаємні непорозуміння	50,8	31,4	17,8
Довіра у відносинах	6,3	34,5	59,2
Сприяють становленню характеру дитини	3,1	39,4	57,5

Примітка: стратегії батьківського впливу подано за О.О. Мізерною.

Як свідчать представлені дані, найбільш дискомфортними для підлітків з високим рівнем інтернет-залежності у стосунках з їх батьками є: 1) часті конфлікти (відбуваються у 57,9 % опитуваних); 2) реакції батьків на неслухняність дітей часто мають агресивний характер: "крик" (52,8 %); "читання нотацій" (47,5 %); "не розмовляють" (ігнорування) (62,4 %); "ображаються" (59,1 %); "категорично щось забороняють" (46,2 %); 3) часто б'ють дітей у 63,6 % сімей, у 47,5 % випадках це трапляється інколи; 4) немає довірливих відносин з батьками у 59,6 % учнів означеної групи; 5) 60,4 % батьків не говорять своїм дітям їм ласкавих слів; 6) на думку дітей, батьків цікавлять переважно їх "навчання" (8,8 %); "здоров'я" (16,8 %); "зовнішній вигляд" (12,5 %); значно менше "стосунки з друзями" (9,7 %), 7) роздратування підлітків по відношенню до батьків викликають "взаємні непорозуміння" (50,8 %).

Навпаки, у підлітків з низьким рівнем інтернет-залежності мікроклімат в сім'ях більш сприятливий, ніж у їх однолітків з високим рівнем Інтернет-залежності. Конфлікти, якщо і зустрічаються, то вони випадкові. У ситуаціях неслухняності арсенал засобів, що застосовують батьки до своїх дітей не носить відкрито агресивного характеру: "висловлюють незадоволення" (46,9 %), але пояснюючи при цьому причину. Реакції агресивного типу зустрічаються значно рідше: "кричать" (4,4 %), "читають нотації" (20,6 %), "ображаються" (6,3 %).

Про випадки фізичного насильства не згадується в жодній анкеті учнів з низьким рівнем інтернет-залежності. Доброзичливий сімейній атмосфері цієї категорії досліджуваних сприяє відвертість у відносинах між підлітками та їх батьками (59,25 %). Інтереси батьків не обмежуються навчанням, хоча воно і виступає домінуючим (71,9 %). Цікавляться також

здоров'ям (50,1 %), зовнішнім виглядом своїх дітей (50,4 %), захопленнями (56,4 %), проявами характеру (57,5 %), стосунками з однолітками (54,6 %), поведінкою своїх дітей, що дорослішають. Батьки, які запобігають проявам люті, роздратування, як правило, здатні виховати у дітей вміння володіти собою в ситуаціях, що провокують адиктивну поведінку.

Таким чином, високий рівень прояву інтернет-залежності підлітків співвідноситься з такими особливостями сімейних стосунків, як: 1) виховання в умовах гіперпротекції, коли батьки звертають увагу тільки на задоволення зовнішніх потреб дитини (вдягнути, нагодувати, матеріально забезпечити) та зовсім не цікавляться внутрішнім світом підлітка; 2) виховання в умовах непорозуміння і перманентного психологічного сімейного конфлікту, на основі нехтування батьками особливостей підліткового віку ("...ще не дорослий, але вже не дитина..."); 3) виховання в умовах гіперпротекції, постійного психологічного тиску з боку батьків, що призводить до виникнення у підлітка стійкого бажання постійного до занурення у світ віртуальних подій, де він відчуває себе досить комфортно, у нього виникає самотовара і відчуття власної значущості, яких він не знаходить у реальному житті.

З метою з'ясування поінформованості вчителів щодо проблеми Інтернет-залежності нами було запропоновано авторський опитувальник "Врахування проблеми інтернет-залежної поведінки підлітків вчителями". На цьому етапі дослідження було зібрано 80 індивідуальних анкет учителів навчальних закладах м. Києва Економіко-правовому технікумі при МАУП з різною професійною спрямованістю. Результати оцінки вчителями своїх знань щодо проблеми Інтернет-залежної поведінки представлено в табл. 3:

Таблиця 3

Результати оцінки вчителями своїх педагогічних знань з питань інтернет-залежності (%)

Питання для вчителів	Відповіді	
	так	ні
Чи розглядаєте Ви феномен інтернет-залежності, як проблему?	48,2	51,8
На Вашу думку, систематичне проведення часу в мережі Інтернет впливає на особистість підлітка?	45,6	54,4
Чи знаєте Ви, якими є ознаки інтернет-залежності підлітків?	49,7	50,3
Чи відомі Вам причина та наслідки інтернет-залежної поведінки підлітків?	38,5	61,5

Дані, представлені у табл. 3, вказують на те що, вчителі недостатньо знайомі з проблемою інтернет-залежності та її ознаками, мають лише поверхове уявлення щодо питань впливу на особистість підлітка надмірного перебування у віртуальному просторі, а також, переважній кількості вчителів майже невідомі причини та наслідки ІЗП. Таким чином, ми виявили слабку поінформованість вчителів щодо проблеми інтернет-

залежної поведінки підлітків, і доцільність проведення заходів, спрямованих на заповнення цього інформаційного вакууму, що включає в себе надання інформації з проблем надмірного використання ресурсів Інтернет в підлітковому віці.

Щодо мікросоціальних чинників було встановлено, що високий рівень прояву інтернет-залежності у підлітків перш за все пов'язаний з порушеннями міжособистісної

взаємодії з – батьками, вчителями, однолітками. З'ясовано, що стимулами, які провокують занурення підлітків у світ віртуальних подій, є: неможливість задоволення основних потреб молодшої людини у визнанні, повазі, любові з боку близького оточення (батьків, однолітків); заборона бажаного, перешкоди на шляху досягнення мети; образи, обман; невміння або небажання відповідати за свої слова, дії, вчинки у реальному житті тощо. Тому одна з пріоритетних потреб підліткового віку – потреба в спілкуванні – реалізується в основному у всесвітньому інформаційному просторі, що й призводить до формування високого рівня залежності від мережі Інтернет.

Таким чином, можна стверджувати, що виникнення інтернет-залежної поведінки підлітків зумовлюється сукупністю мікросоціальних чинників, які визначають психологічні особливості її прояву, тобто зовнішнім соціальним середовищем (особливо мікросередовищем), а також індивідуально-психологічними особливостями

особистості підлітка, які зумовлюють його індивідуальне реагування на різні "життєві невдачі".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белинская В.А. Ребенок и компьютер: психологические реалии виртуального мира / В.А. Белинская // Школьный психолог. – 1999. – № 3. – С. 10.
2. Ботьот Т.Ю. Фактори ризику розвитку комп'ютерної залежності в осіб молодого віку / Т.Ю. Ботьот // Укр. вісн. психоневрології. – 2004. – Т. 12, вип. 4. – С. 75–80.
3. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій / О.І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
4. Вакуліч Т.М. Психологічні особливості поведінки підлітків у мережі Інтернет / Т.М. Вакуліч // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. VIII, вип. 2. – К., 2006. – С. 41–47.
5. Asstantini F. Apporti causali nell'incidenza del cinema, della televisione sulla e internet delinquenza minorile / F. Asstantini // Med. Soc. Psycholog. – Torino, 2004. – V. 24., N. 4. – P. 266–269.
6. Jummer M. The adult child: the antagonist or the partner / M. Jummer // Amer. J. Psychiat., 1997. – V. 144. – P. 710–717.
7. Mortley P. Whether you understand your child? Real problems of dialogue / P. Mortley // J. Clin. Psychol., 2002. – V. 4. – N. 8. – P. 673–691.

Стаття надійшла до редколегії 17.11.16

Евгений Прокопович, канд. мед. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ;
Наталья Пильгук, психолог, Одесса

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МИКРОСОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

В статье представлены результаты эмпирического исследования микросоциальных (психологические проблемы, вызванные ближайшим социальным окружением) факторов интернет-зависимого поведения подростков.

Ключевые слова: интернет-зависимость, подростковый возраст, аддиктивное поведение, родительский авторитет.

Eugen Prokopovich, PhD., Assoc. Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv;
Natalia Pilguk, psychologist, Odessa

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF MICROSOCIAL CHARACTERISTIC OF TEENAGERS' INTERNET-ADDICTION BEHAVIOR

The article presents the results of empirical research microsocial (psychological problems caused by the immediate social environment) factors of Internet addiction of adolescents.

Keywords: Internet addiction, adolescence, addictive behavior, parental authority.

УДК: 159.9

Дана Сопова, асп.
Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті на підставі аналізу наукових джерел розкривається сутність поняття "імідж", розглядаються педагогічні аспекти формування професійного іміджу та соціалізації майбутнього педагога дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: соціалізація, імідж, професійно-педагогічний імідж, педагог, вихователь, особистість, дошкільний заклад, студентоцентроване навчання.

Постановка проблеми. Проблема формування позитивного іміджу та соціалізації майбутнього педагога дошкільного навчального закладу не отримала в повній мірі своє відображення у наукових дослідженнях, а також у практиці вузівської підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Недостатня увага приділяється формуванню позитивних якостей особистості, оволодіння педагогами технологіями підвищення зовнішньої привабливості та особистісної комунікабельності, умінню самопрезентуватися, формуванню соціальної свідомості, самосвідомості та ціннісних установок, які будуть визначати траєкторію професійного розвитку майбутнього працівника дошкільного навчального закладу.

Метою даної статті є розгляд теоретичних аспектів формування соціалізації та іміджу майбутніх педагогів

дошкільних навчальних закладів: уточнення поняття імідж, принципів, особливостей формування іміджу майбутніх педагогів дошкільного навчального закладу, адаптації, інтеграції, саморозвитку і самореалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Бурхливі зміни, що мають місце у житті сучасного суспільства, з особливою гостротою ставлять проблему адаптації поведінки особистості з метою досягнення соціального успіху. Прагнення людини викликати в інших певне враження, щоб підвищити власну спроможність досягти поставленої соціальної мети, безумовно, є природним та універсальним. Слід вважати, що такий стан речей відбиває процес становлення неповторного особистісного начала в поведінці людини, оскільки ця унікальність є специфічною формою буття світу людини у світі соціуму.